

82/3

Helmonds Heem

**EIGENDOM
HEEMKUNDEKRING
HELMOND-PEELLAND**

**Uitgave van Heemkundekring
HELMOND
Peelland
Opgericht 24 mei 1948**

Oktober 1982 - nr. 3

INHOUD:

Helmonds Heem	65
Bericht van de Archeologische Werkgroep	
Het Biezenstraatje	66
Jeugdherinneringen aan Helmond Mevr. M.J. Biemond-Kam	74
Thomas Royakkers (1821-1898) een Helmondse architect, aannemer en fabrikant in de 2e helft van de 19e eeuw - Deel 2	
Giel van Hooff	83
Antoon Coolen Jan Zeeuwen	95

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Secretariaat en abonnementen:

C. van Lierop
Helmondselaan 1
5702 NL Helmond

Redactie:

J.H. van Hooydonk
G. van Hooff
H.A. van Krieken
J. Zeeuwen

Redactie-adres:

Bakelsedijk 59
5701 HB Helmond

Kringlidmaatschap inclusief
abonnement: f 25.— per jaar

Abonnement zonder kringlid-
maatschap: f 15.— per jaar

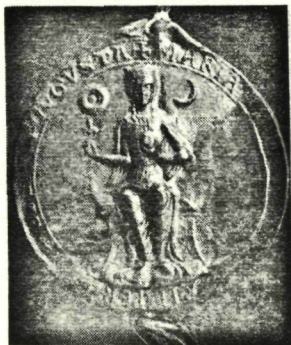
Penningmeester:

H. van Laarhoven
Steenweg 59
5707 CE Helmond

Giro 26.41.099
Amrobank, Helmond
rek.nr. 48.80.23.300

Heemkroniek

HELMONDS HEEM

De omslag een ander aanzien.

Het is U zeker niet ontgaan dat de laatste verschenen nummers, de omslag van ons blad een andere naam en uiterlijk heeft gekregen.

Het Helmonds kasteel heeft plaats gemaakt voor een afbeelding van Maria van Brabant.

De redactie van het blad vond het aardig in deze opgravingstijd van d'Oude Huys ook ons blad hierbij aan te passen.

De op het voorblad afgedrukte vrouwenfiguur stelt Keizerin Maria van Brabant voor.

De oorspronkelijke zegel wordt bewaard in het staatsarchief van Hannover.

Keizerin Maria werd geboren in 1188 zij was 'n dochter van Hendrik I die hertog van Boulogne was.

In mei 1214 trouwde ze met Otto IV keizer van Duitsland, die al in 1418 overleed.

Daarna heeft de Keizerin-weduwe zich teruggetrokken van het Keizerlijk hof, in onze onherbergzame streken.

In Helmond stichtte ze in 1232 het klooster "Binderen", bestemd voor adellijke jonkvrouwen.

BERICHT VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP

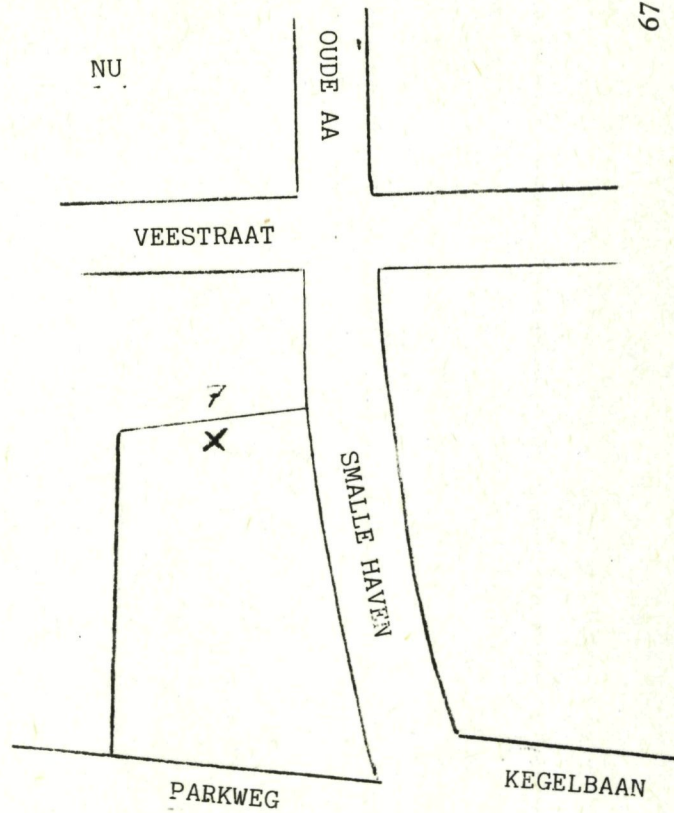
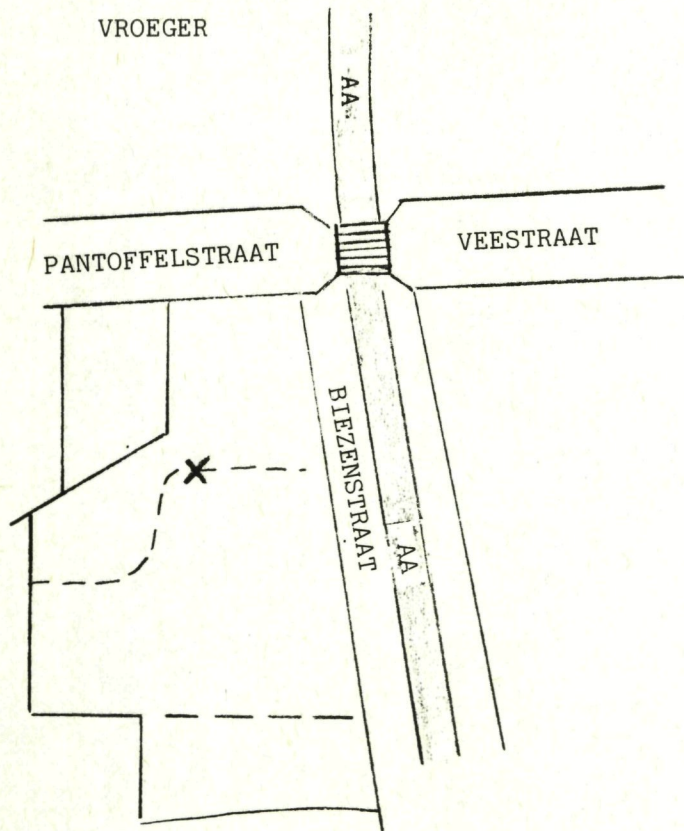
DEEL 5

HET BIEZENSTRAATJE

Helmond, een stad waar meer tegen de grond gaat dan er blijft behouden is weer een gebouw kwijt: het Wit-Gele Kruis gebouw. Het gebouw is weliswaar in deze eeuw, in de jaren '30, pas gebouwd maar het is natuurlijk altijd zonde wanneer een gebouw, en zeker een degelijk gebouw pand als dit het veld moet ruimen voor een koude betonkleurige nieuwbouw. Voor de werkgroep was het echter directe aanleiding om ter plaatse te gaan kijken of er mogelijkerwijs nog sporen uit de grond te halen waren. Er werd contact opgenomen met het daar aanwezige slopersbedrijf De Greef dat ons al zeer behulpzaam was geweest op het Carp-terrein. De afspraak werd gemaakt dat wanneer het sloopwerk normaal kon door gaan, wij gerust op het terrein aanwezig mochten zijn. De heer de Greef heeft ons zelfs een paar keer geholpen met ons onderzoek. Ook werd er contact opgenomen met de gebroeders Verspaget die de zorg dragen voor de nieuwbouw. Met beide firma's hebben wij prettig samengewerkt.

Hoewel we nog geen archiefonderzoek hadden kunnen doen, worden op 3 en 4 augustus 1982 2 proefgaten gegraven. Over het gebied bij de Smalle Haven, vroeger het Biezenstraatje, is bekend dat het binnen de vroegere wallen van Helmond lag. Thans ligt het terrein zo dicht bij de Veestraat dat het zeer aannemelijk is te veronderstellen dat we thans aan de achterkant van de percelen van de huizen aan de Veestraat zitten. (vroeger Pantoffelstraat) of op een van de percelen van de huizen van het vroegere Biezenstraatje.

Een proefgat levert niets op, echter het andere proefgat bevat een tweetal muurresten cq funderingen die er weliswaar vrij jong uitzien maar ons toch inspireren om verder te gaan. De vondsten bestaan uit een knikker, een ring ?, en 19e eeuwse aardewerk scherven.

In de week van za 14 t/m za 21 augustus wordt er door een 9-tal leden waarvan er dagelijks minstens 4 tot 5 aanwezig waren een zo gedegen, zover de mogelijkheden dit toelieten, onderzoek gedaan.

Zaterdag 14 augustus 1982, 9 mensen aanwezig, zonnig en warm weer.

Op de plaats waarbij het proefgat een 2-tal mogelijke funderingen waren ontdekt, wordt een onderzoeksput uitgezet van ca. 1.5 m bij 5 m.

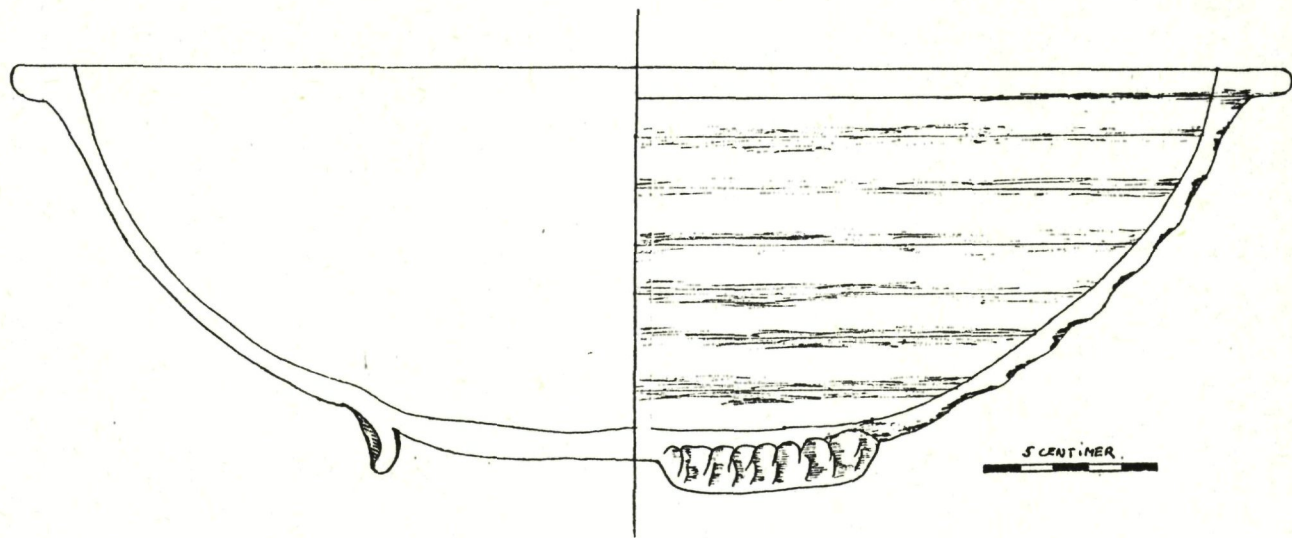
Behalve de 2 al eerder ontdekte muurresten, waarvan de bovenste een soort put vormt, wordt een dieperliggende muurrest gevonden, tweesteens naast elkaar en los in het leem gelegd.

Maandag 16 augustus 1982, 5 mensen aanwezig, zonnig weer.

De zaterdag gegraven onderzoeksput is door sloperswerkzaamheden gedeeltelijk dicht geraakt. Eerst wordt deze weer opengemaakt. Met de sloper wordt geregeld dat hij onze sleuf zal proberen te ontzien. De dieperliggende fundering wordt verder opgespoord maar blijkt abrupt op te houden omdat een olietank tbv het Wit-Gele Kruisgebouw is ingegraven. Uit de vierkante put komen diverse 19e eeuwse scherven van o.a. een wijwaterbakje en ander materiaal zoals 2 brillenglaasjes. De heer van Laarhoven van het gemeentemuseum brengt een bezoek en belooft ons o.a. een vitrine in het museum en is verder zeer enthousiast.

Dinsdag 17 augustus 1982, 6 mensen aanwezig, zonnig. De eerste put is inderdaad een soort put. Hierin zit een stenen vloertje. Na het maken van een aantal foto's wordt dit vloertje eruit gehaald om te kijken wat er zich onder het vloertje bevindt. Het blijkt dat fundering no.2 onder de put doorloopt en dus gebruikt is om de put op te plaatsen.

Woensdag 18 augustus 1982, 4 mensen aanwezig, bewolkt, veel wind.

BLAUW-GRIJZE SCHAAL CIRCA 14^e - 15^e EEUW.

Bij het blootleggen van fundering 2 waarop zich de put bevindt, wordt een vierde muurrest ontdekt. De steen is veel zachter en bij een eerste onderzoek ervan blijkt deze fundering zeer diep te gaan, hoe diep is nog onduidelijk.

Het zou uiteindelijk de 'vondst' worden van deze opgraving.

Tussen muur 2 en de nu nieuw gevonden fundering (no. 4) worden enkele oude scherven gevonden waarbij een bodemfragment met gelobde staandring.

Fundering no. 4 wordt verder blootgelegd. De heer van Laarhoven wordt ingelicht over onze laatste ontdekking en komt kijken.

Donderdag 19 augustus 1982, 4 mensen aanwezig, bewolkt, af en toe zon.

De laatste ontdekte fundering lijkt opnieuw een put te zijn. Nagenoeg de gehele bovenkant wordt blootgelegd.

Vrijdag 20 augustus 1982, 1 man, bewolkt, regenachtig. De vierde, nog ontbrekende muur om een put te vormen, wordt ook ontdekt.

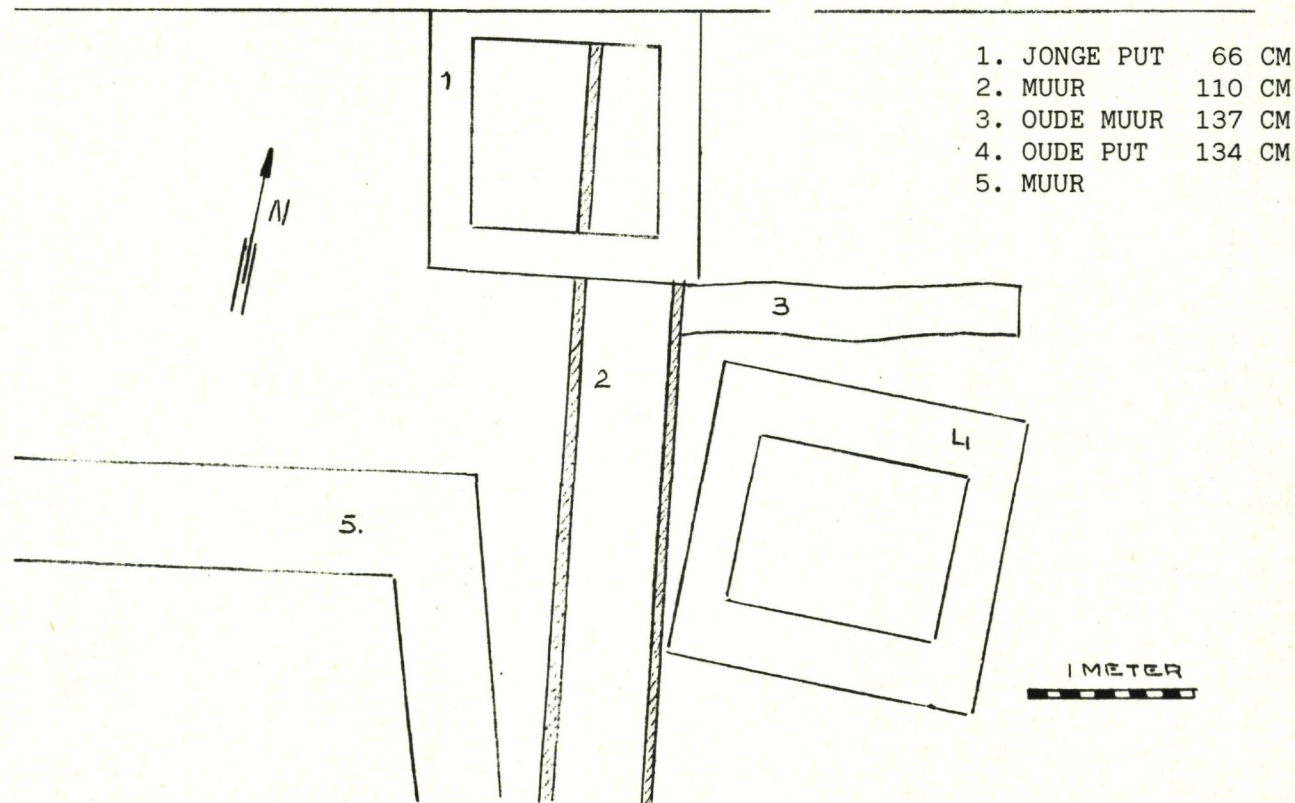
Er wordt een begin gemaakt met het leeghalen van de put.

Zaterdag 21 augustus 1982, 5 mensen aanwezig, zwaar bewolkt, af en toe regen.

De verwachting is groot. Een put kan ook ooit veel afval bevatten en dus misschien ook veel resten aardewerk. Dat viel echter enigszins tegen. Er kwam wel o.a. een enorm grote blauw-grijze scherf, diameter ca. 30 cm, tevoorschijn en bestond uit een complete bodem met drie uitgeknepen voetjes.

Een ter plekke gevonden randfragment blijkt er aan te passen zodat de hele schaal gereconstrueerd kon worden (zie tekening).

DE DIVERSE FUNDERINGEN/MUREN MET IN CM. AANGEGEVEN
HOEVER ZIJ WERDEN GEVONDEN ONDER HET MAAIVELD

Met het onderzoeken van deze oude put die ca. 1.30 m onder het maaiveld begint en ca. 1.80 m diep is (diepste punt ligt dus ruim drie meter onder het maaiveld) wordt het project afgesloten. Er wordt afgesproken dat een paar mensen af en toe een oogje in het zeil zullen houden om zo doende de eventuele vondsten zoals scherven, muren, etc.,., kunnen registreren.

Op 24 en 25 augustus wordt er zodoende nog wat gewerkt door ons ter plekke.

Er wordt nog een nieuw gevonden muur ingetekend (no. 5) Een aantal andere muurresten, door de sloop al grotendeels vernield, gaat voor ons verloren.

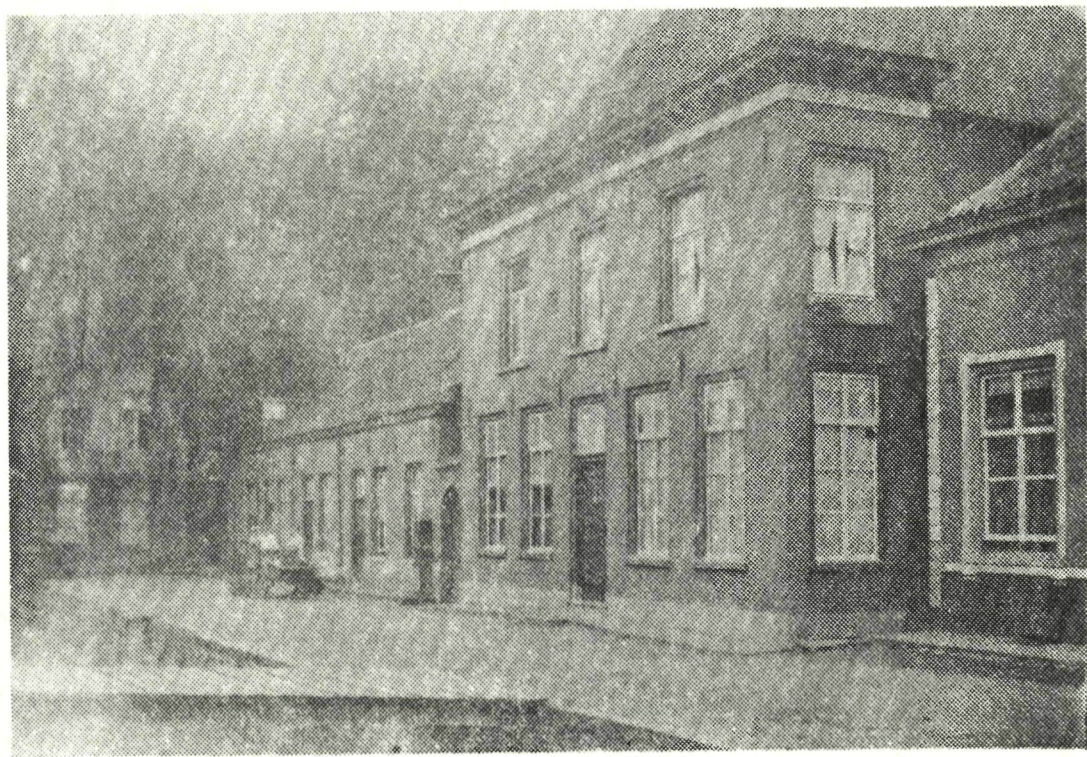
Tegen de Smalle Haven worden nog enkele scherven en fragmenten van tegels gevonden. Tevens is duidelijk in de wand een dikke brandlaag te zien, waarschijnlijk van de grote stadsbrand in.....

Uit arciefonderzoek, gegevens van mevrouw Demarteau, blijkt dat in 1416 al huizen aan de Biezenstraat worden verkocht. De door ons gevonden sporen kunnen dus minstens 5 eeuwen oud zijn. De blauw-grijze schaal bewijst dit al gedeeltelijk omdat dit materiaal maar tot het begin van de 15e eeuw gemaakt wordt.

Conclusie:

Bij de opgraving op het terrein van het Wit-Gele Kruisgebouw zijn diverse funderingen cq. muurresten naar boven gekomen die aantonen dat er vanaf de 15e eeuw huizen hebben gestaan aan de Smalle Haven (voorheen Biezenstraat.)

Laatste nieuws: Op woensdag 29 september zijn nog een hele voorraad scherven op het terrein gevonden.

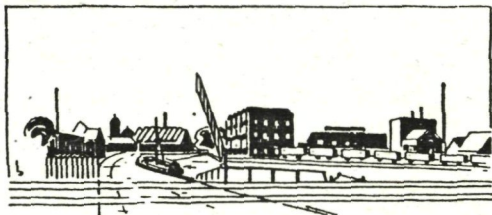

De smalle Haven

JEUGDHERINNERINGEN AAN HELMOND

Mevrouw M.J. Biemond-Kam

DEEL 5.

MATEN EN GEWICHTEN.

Als ik met mijn moeder boodschappen ging doen en we kochten stof voor een jurk, of borduursel voor ondergoed (dat werd veel gebruikt) of galon voor japonversiering (ook erg in zwang) dan was de prijs per el. Alle winkels hadden een maatstok van één meter maar bij 69 (of 68) cm. stond een duidelijke kras op het hout en zo werd het afgemeten, hoewel het meten per meter officieel verplicht was. Mijn moeder zei altijd dat het gemakkelijk was voor de winkeliers, ze kochten in per meter en verkochten het voor dezelfde prijs per el, dan behoefden ze niets uit te rekenen. Op de markt gebeurde het zelfs wel dat men een el mat langs de arm, dat was dan de lengte van de vingers tot de oksel. Als je meer dan een el nodig had dan kocht je een el en een verrel (= $1\frac{1}{4}$ el) of 1 el en een achtste, minder dan $\frac{1}{8}$ dat deden ze niet.

Als ik van mijn moeder een groot springtouw kreeg, zo'n zwaar touw waarmee je met een hele groep meisjes "in de bocht" kon springen zoals "één op tijd" of "Anna moest eens wachten", dan hoopte ik altijd dat de man ons zou helpen want die was groter. Het touw werd namelijk verkocht per vadem en dat werd gemeten van de ene hand tot de andere met horizontaal uitgestrekte armen.

Bonen en erwten werden verkocht per liter en afgemeten

in zo'n blank geschuurde litermaat. Appels en aardappels gingen per kop. Dit was een ijzeren cylinder, zwart van buiten en rood van binnen. Je had ook een dubbele kop. De appels werden erin gedaan en zo hoog mogelijk opgestapeld want een kop met een kop erop dat hoorde zo. Als we appels kochten voor de wintervoorraad (die hadden we niet in de tuin) dan kwam eerst de boerenvrouw het "staal" presenteren. We konden dat dan keuren en ze kwam enige dagen later antwoord halen. De prijs ging per vat. Doortje waarschuwde moeder dan: dit was een vrouw uit Stiphout, zij verkocht per Stippens vat en dat was anders dan Mierlo's vat. (groter of kleiner dat weet ik niet meer). In iedergeval moest er rekening mee worden gehouden.

In de zomer kwamen de boerenvrouwen ook met kersen aan de deur. Zwarte Mierlose kersen waren lekker zoet, of Spaanse kersen die lichtgeel waren met een rood wange-tje. Moeder deed ze in de "weck" (dat is gesteriliseerd in zogenaamde weckglazen) en dan smaakten ze 's winters heerlijk. De vrouwen kwamen dikwijls aan met aan iedere arm een grote Brabantse korf vol vruchten en soms ook een weegschaal met gewichten erbij, zo één die je in de hand moet houden met twee koperen bakjes die aan kettingen hangen, je ziet ze nu bij de antiquairs.

Maar soms was het ook: "hedde gullie gewicht?" en dan kwam Doortje aandragen met onze keukenbascule die ze dan op het hardstenen tafeltje bij de voordeur neerzette. De boerin keek er dan wat achterdochtig naar terwijl Doortje haar uitlegde dat 1 een kilo betekende en $\frac{1}{2}$ een pond. Later in de zomer kwamen ze ook met pruimen en merkatons (stoofperziken). Perziken die van een pit zijn geplant en die niet zijn geënt met een tak van een goed smakende perzik zijn veelal smakeloos, maar nadat ze geweekt zijn, smaken ze heel lekker. Een vrouw beseftte dat niet zo erg want ze riep altijd hard als aanbeveling "ze zijn van den ongegriffelde" dat betekent: ongeënt. In het najaar kwamen ze ook met noten, die gingen per 100. Ook kwam er een boer die ons raathoning verkocht. Hij kwam met een hele bijenkorf en in de keuken bij ons sneed hij er raten uit. Dat werd dan ook op onze bascule gewogen.

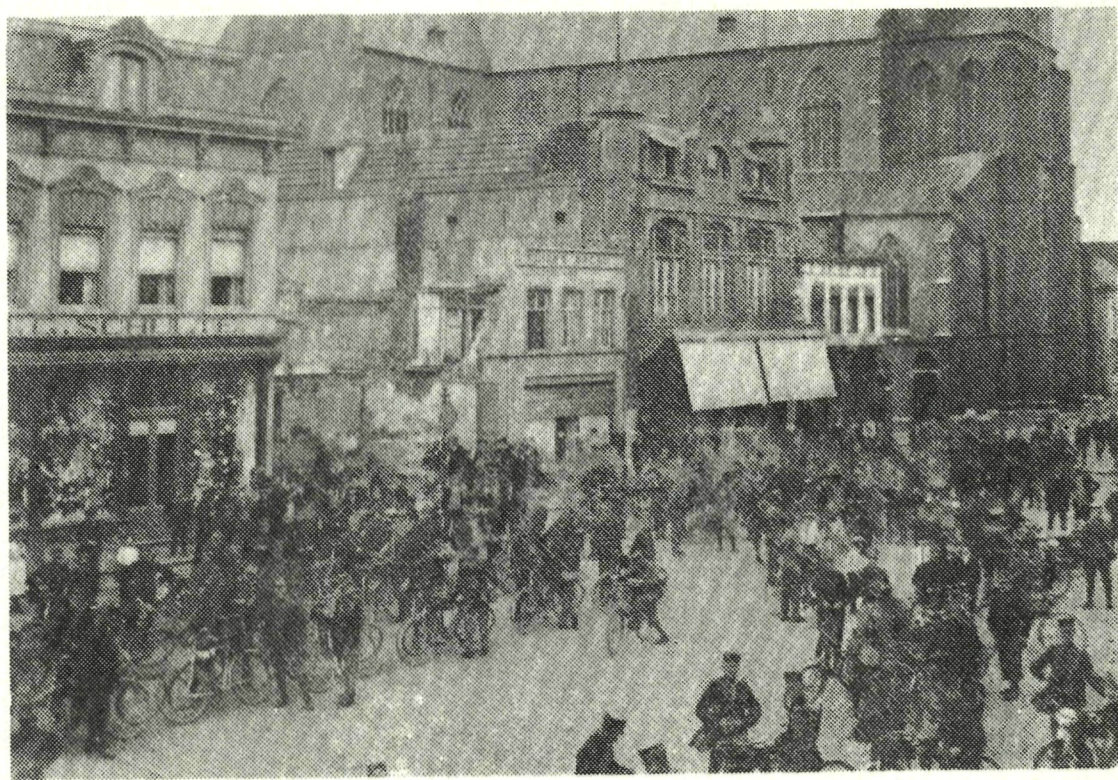
In de nazomer kwam er soms een tweetal mensen uit Bre-

da, ze droegen elk een juk met twee grote manden eraan die waren gevuld met meloenen en druiven. Het waren niet zulke gemoedelijke mensen als de boerenvrouwen en moeder zei dat ze duur waren. Druiven waren er anders bij ons niet te koop, de ooms uit Den-Haag stuurden ons soms een mandje uit het Westland.

Wat voor groente de mensen uit Helmond aten wanneer ze zelf geen tuin hadden weet ik niet, er waren maar twee winkels die zoiets verkochten, de ene was Sientje Verbieze verderop aan de Mierloseweg, haar zoon reed met een groentekar, hij heette Hartogs, zij was ongetwijfeld vrouw Hartogs, maar zoals veel voorkwam men bleef haar bij haar meisjesnaam noemen. Dan was er Moes, dat was meer een fruitzaak op de Heuvel of Beugelsplein, ik weet niet precies hoe het daar heette. 's Zomers zaten er 's morgens vroeg wel boerenvrouwen met groente op de markt en op zaterdag, de echte marktdag, dan was er zeker ook wel wat groente. Ik herinner me alleen grote hopen witte en rode kool.

OORLOGSJAREN 1914 - 1918.

Dit beeld is me héél duidelijk bijgebleven: Op een mooie zomeravond -het moet juli 1914 geweest zijn- zat mijn moeder de krant te lezen in de waranda toen ze zei: "roep vader eens, er staat iets in de krant dat hij direct moet lezen." Vader was in de tuin met zijn christanten bezig en toen hij binnenkwam hoorde ik iets van: het drama van Serajewo, de Oostenrijkse troonopvolger Franz Ferdinand en zijn echtgenote vermoord. Ik wist niet veel van de buitenlandse politiek maar ik begreep wel: dit zou de lont in het kruit kunnen betekenen, er was grote spanning in Europa. De volgende dagen lazen we in de krant méér over deze spanning, mobilisatie in Duitsland, een ultimatum en meer van die dingen waarvan ik geen verstand had. Toen, op een zonnige vakantie-middag dat ik met de kinderen van vrienden mee was gegaan naar hun "heitje" (dit was een afgerasterd stuk hei bij Stiphout waar zij een huisje hadden als dagverblijf) dat mijn broer en zijn vriend ons kwamen opzoe-

Mobilisatietroepen op het Marktpllein vóór de Ameide-
straat in 1914. (GAH, fotocollectie).

ken met de tijding: we hebben mobilisatie, het staat overal aangeplakt. Nooit zal ik dit moment vergeten, ik besepte hoe ernstig de toestand was en hoe onzeker onze toekomst. Mijn broer Jan was onder dienst, in opleiding voor reserve officier en daarvoor had ik natuurlijk de meeste angst. Hij zou natuurlijk dadelijk in de oorlog moeten gaan. We reden direct terug naar huis met het hittekarretje, dat zij daarvoor hadden, en de jongens op de fiets. Op de hoek van de Mierloseweg en de Eikendreef zag ik de plakaten hangen wit voor de militie en groen voor de landweer. Dit laatste waren de oudere soldaten en dat betekende dat iedereen die een militaire training had gehad, was opgeroepen. De volgende dag, dat was 1 augustus, per eerste gelegenheid moesten zij zich naar hun standplaatsen begeven. Toen ik thuis kwam was Doortje net terug uit de stad waar moeder haar heen-gestuurd had om wat levensmiddelen te kopen. Maar niemand wilde geld wisselen, met een bankbiljet was niets te beginnen. Moeder belde vader op of hij niet wat specie van kantoor mee kon brengen maar vader zei: we hebben de grootste moeite om het volk uit te betalen, het was een vrijdag die 31e juli 1914. Ineens hield iedereen zijn zilvergeld vast en er zal die avond wel heel wat in de grond zijn gestopt. Ik lag in bed en kon niet slapen en ik hoorde op straat het gezang van de jonge mannen die zich nog één keer hadden bedronken vóór ze de volgende morgen in uniform op de trein moesten stappen naar hun garnizoen. Telkens hoorde ik het rinkelen van glas van de straatlantaarns die ze met stenen bekogelden, terwijl ze zongen.

De volgende dag moesten alle paarden uit Helmond naar Eindhoven om gekeurd te worden voor het leger, ze kwamen allemaal bij ons voorbij en bijna allemaal ook weer terug 's middags en 's avonds, ik geloof dat er maar drie waren gehouden. Het stationsplein had de hele dag volgestaan met militairen waarvoor geen trein was want de hele treinenloop was natuurlijk in de war. Je hoorde van mensen die er de hele dag gestaan hadden en toen maar naar huis waren gegaan om te slapen. Anderen hadden de hele dag in een trein gezeten en waren tenslotte ook weer thuis teruggekeerd. Intussen werd ons stadje overstroomd met militairen, artillerie die bij de boeren ingekwartierd werden, allemaal nog in blauwe unifor-

men met rode of blauwe tressen en ook de "gele rijders" die hun borst vol fel gele tressen hadden. En dit terwijl de Duitsers allemaal al in het "feldgrau" waren voor de camouflage. Een overbuurvrouw van ons die uit de Elzas kwam, haar zoons waren beide in het Duitse leger, kwam bij ons de Illustration bekijken. Ze was een geboren française en ze vond het verschrikkelijk dat haar zoons nu tegen hun neven zouden moeten vechten. Ze keek naar de gekleurde foto die de Illustration gaf van de franse militairen. "Les voilà ` avec leurs rouges culottes" zei ze. Wat zouden ze duidelijk zichtbaar zijn voor de vijand in zijn grijsgrauwe uniform. Intussen waren de Duitsers België binnengekomen en ons land was dus nog vrijgebleven dat gaf bij ons natuurlijk wel enige ontspanning hoewel er steeds weer geruchten de ronde deden dat wij er ook bij betrokken zouden worden. Mijn broer Jan lag in Woensel bij Eindhoven en wij gingen hem soms opzoeken met de tram of met de fiets. Het was een vreemde vakantie voor ons, het huis zonder loge's die er 's zomers anders altijd waren. Iedereen was brandend nieuwsgierig naar het laatste oorlogsnieuws en dat kwam van de krant want radio bestond nog niet. Vandaar dat vele mensen naar 't station gingen om de krant een beetje eerder in handen te hebben. We lazen het "Algemeen Handelsblad" en dat verscheen twee maal per dag: een ochtend- en avondblad. De zoons van boer van der Heijden waarvan wij de melk hadden en die het weiland naast ons huis had, waren onder dienst maar de militairen die bij hun ingekwartierd waren dat waren ook boerenzoons en die zag je nu weldra achter de ploeg op het land. Maar naarmate de Duitsers verder in België doordrongen trokken onze militairen ook meer naar het westen. In september werd Antwerpen onder vuur genomen en de Belgen vluchtten naar ons land. Lopend, met kinderwagens, op fietsen kwamen ze over de grens, in Rozendaal en Bergen op Zoom werden ze opgevangen en vandaar per trein vervoerd naar allerlei plaatsen in ons land. Ook Helmond kreeg zijn deel. Vader was natuurlijk in het vluchtelingencomité en Moeder was weldra hoofd van de kledingdistributie. De vluchtelingen werden ondergebracht in verschillende zalen die in normale tijden

Groepsfoto van Belgische vluchtelingen, 15 november 1914, waarschijnlijk op de planken van Bioscoop Scala. Helmond telde in die tijd ruim 800 Belgische vluchtelingen. (GAH, fotocollectie).

als feestzalen werden gebruikt, ze lagen op strozakken. Er werd voor ze gekookt in het "soephuisje" waarin destijds maaltijden voor de armen werden gekookt.

In het begin waren er heel veel dames en jonge meisjes die zich verdienstelijk maakten bij de verzorging van deze mensen, maar het enthousiasme koelde al heel spoedig zoals dat meestal gaat. Toen Antwerpen eenmaal in de handen van de Duitsers was en er niet meer werd gevochten gingen er veel Belgen terug.

Moeder zat, samen met mevrouw Johanna F. van Vlissingen, (mevrouw Henri F. van Vlissingen) in de vestibule van de bioscoop. Hier kwamen de dames die de zalen bezochten met hun aanvragen: een jas voor de man Stobbaers en een paar schoenen voor vrouw van de Wover, luiers voor de baby Hygouts. Alles werd aangetekend. Moeder administrateerde het heel precies en als iemand al een jas had gehad dan kreeg hij er geen. De kleermakers, de schoenmakers en de naaisters onder de vluchtelingen werden aan het werk gezet om te repareren, te verzolen en te naaien. Op onze school naaiden we hemden en broeken en we breiden dassen en sokken van wol. Het was wel goed dat we het daar allemaal zo druk mee hadden, dat leidde onze gedachten een beetje af van die verschrikkelijke oorlog die zoveel ellende bracht over zo ontelbaar vele gezinnen. Er kwamen grote pakken kleren uit Canada gestuurd, ouderwetse japonnen met dubbele voering die moesten worden uitgetornd om er bruikbare kleding van te maken. Maar de Belgische naaistertjes slaagden daarin. De Belgen waren meer modieus ingesteld dan onze volksmensen, ze droegen ook houten hakken onder hun schoenen en dat was hier bij ons nog ongekend.

De loopgraaf-oorlog begon en alles werd schaars, door de blokkade van de geallieerden kwam er bij ons land ook niet veel meer binnen. En er werd enorm gesmokkeld aan de grenzen want in Duitsland en het bezette België was de schaarste nog erger dan bij ons. We kregen broodkaarten en ook andere levensmiddelen kwamen op de bon. De vluchtelingen die niet terug wilden gaan werden ondergebracht bij particulieren en Vader ging met enkele comité-leden die adressen af om te zien of het een behoorlijke huisvesting was. Moeder bleef samen met mevr.

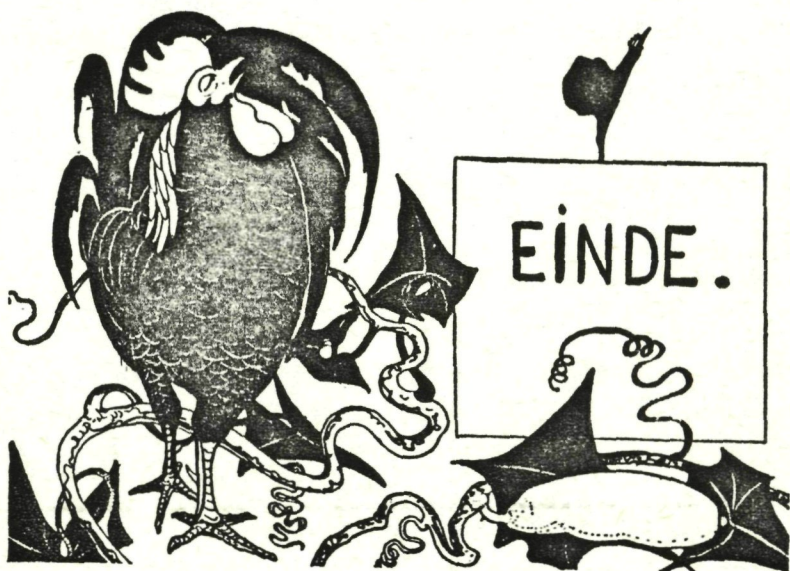
van Vlissingen de kleding verzorgen, ze hielden eens per week zitting. Na de oorlog kreeg moeder hiervoor een onderscheiding van Koningin Elisabeth van België.

KERSTBOOM IN DE NED.HERVORMDE KERK.

Jhr. Emile Wesselman van Helmond gaf ieder jaar een mooie grote kerstboom aan de kerk en wij gingen dan daarheen, Reiniera en ik en soms ook Betsy, je kon door de kasteeltuyn met een poortje direct in de kerk komen. We zaten altijd in de bank van 't kasteel, onder het orgel. Grote witte kaarsen brandden in de boom de dominé vertelde een kerstverhaal en de kinderen van de Zondagsschool kregen een kerstcadeau.

Auteursrechten voorbehouden.

Mevr. M.J. Biemond-Kam

**THOMAS ROYAKKERS (1821-1898), EEN HELMONDSE
ARCHITECT, AANNEMER EN FABRIKANT IN DE 2e
HELFT VAN DE 19e EEUW.**

DEEL 2

Giel van Hooff

EEN NIEUWE FIRMA, EEN NIEUW GEBOUW.

Eind september 1875 dient de firma Th. Royakkers en Zonen bij het Helmondse gemeentebestuur een verzoek in om een fabriek te mogen bouwen op een stuk weiland aan de overzijde van het spoor, direct bij de Zuid-Willemsvaart. (43) Het grondstuk was een maand te voren door de eigenaar, de firma P.W. van Vlis-singen & Co., aan Royakkers in erfdienstbaarheid uitgegeven. (44) Deze aanvraag voor een bouwvergunning voor ' een fabriek voor machinale smederij, schrijnwerkerswinkel en houtzagerij ' gaat vergezeld van een vrij gedetailleerd bouwplan. Het ketelhuis en de machinekamer, met daarin resp. een ketel van Piedboeuf te Jupine en een stoommachine van 20 p.k., vormen een vrijstaand gebouw. Ook de houtzagerij is in een apart gebouw van ruim 150 m² (21x7½ m) ondergebracht. De zaagmachines daarin worden door stoomkracht aangedreven. In het hoofdgebouw zijn de smederij, de schrijnwerkerswinkel en het kantoor ondergebracht. De smederij met 180 m², qua oppervlakte het grootste bedrijfsonderdeel, bevat een smidsbed, draaibanken, schaaft- en boormachines en werkbanken (45), welke voor een groot deel op stoom werken. De schrijnwerkerswinkel, met verschillende werkbanken beslaat, evenals de zagerij, ruim 150 m². Opvallend is de kleine ruimte die voor het kantoor gepland is: 18 m², nog geen 1/30 van het totale bedrijfsoppervlak. Een teken dat de bedrijfsvoering nog vrij eenvoudig moet zijn geweest en er zeker geen overvloed aan tekenaars en andere beambten in het bedrijf gedacht was. Waarschijnlijk zijn aanvankelijk de twee oudste zonen van Thomas, Theodor Johannes, (Johan genaamd, geboren in 1851) en Jozef (geboren in 1856,) in de zaak opgenomen. Later, na het overlijden van Jozef (in 1878) is zijn jongste broer, Christiaan Hubertus (geboren in 1862) in zijn plaats gekomen.

- Thomas Royakkers op ongeveer 45-jarige leeftijd (± 1865). Deze foto is opgenomen in een Luiks atelier, wat wijst op de persoonlijke contacten van Royakkers met dit centrum van de Metaalnijverheid. (GAH, fotodocumentatie)

G R O E I .

Het bedrijf ontwikkelt zich vrij voorspoedig. Helaas zijn er over het aantal werklieden weinig duidelijke gegevens. Voor de patentbelasting wordt de firma nl. aangeslagen voor het totaal aantal arbeiders dat zij bij al haar bedrijfsactiviteiten tezamen in dienst heeft. Dit dus inclusief bv. het bouwbedrijf en het transportonderneminkje (46) die ook onder de firma vielen.

In 1878 heeft het bedrijf het hele jaar onafgebroken werk (47), en ook in 1879 is er druk werk. Er wordt dan in de houtzagerij een nieuwe stoommachine van 16 P.K. geïnstalleerd en er worden zo'n 5000 balken gezaagd. Er komt een stoomketel van 30 P.K. en een apart gebouw, voorzien van een stoommachine van 10 P.K., wordt ingericht tot machinale kuiperij. Dit laatste om aan de vraag naar botervaatjes voor de opkomende margarine-industrie te voldoen.

De firma is dan tevens agent voor Nederland van de bekende Luikse machinefabriek Petry Chaudoir & Co., in welke hoedanigheid ze een stoomketel van 120 P.K. leveren voor de margarinefabriek van de Helmondse firma Prinzen & van Glabbeek (48). Ook in 1880 wordt er druk werk in machinefabriek, zagerij en de kuiperij gemeld (49). Dat jaar koopt Royakkers ook het fabrieksterrein in omgeving van Van Vlissingen, nadat hij al eerder een deel van het omliggende gebied heeft aangekocht (50). ± 1883 vindt wederom een belangrijke uitbreiding plaats: de fabricage van stoomketels wordt ter hand genomen, waarvan naast de (stenen) fabrieksgebouwen een drietal houten loodsen worden opgericht. (51)

DE PRODUKTEN.

Een duidelijk overzicht van het produktie-assortiment van de machinefabricage-afdeling van Royakkers is niet te geven. Niet alleen omdat het nodige bonnenmateriaal ontbreekt, maar ook omdat veel van de door Th. Royakkers & Everts en Th. Royakkers & Zonen geleverde machinerieën

TH. ROYAKKERS & EVERTS.
 BOUW-
 & WERKTUIGKUNDIGEN
 FABRIEK
 STOOM- & ANDERE WERKTUIGEN
 Draaifabriek
 met draaitrekkerij
 MACHINELE HOUTZAGERIJ
 en
 Slepenwerij

Helmerd. den 12 Mei 1873

Aan de Edele Heeren de Gemeente
Helmerd

Dij dier. namen wij de vrijheid Uwe
 beleefte te verzoeken om toestemming te geven om
 onzen tot het gebruik van den Stoomketel te
 Comiteit, bekend geweest tot het in werking komen
 van een houtschiet bij publieke werken, op gezins
 in goed getrouw del. 11 Maart 1873, en om Uwe
 te dienen tot het in bezetting brengen van een
 gedeelte onzer houtzagerij, geput tot de in onze
 fabriek. Hoogachtend hebbe de Edele Heeren
 Uwe Dienaren.

Th. Royackers & Everts

Deze verzoeken om
 vergoeding van de kosten van
 de in de fabriek
 van de Gemeente

- Gedeelte van eenbriefhoofd van Th. Royackers & Everts,
 gedateerd 1873. (GAH, I.S. 1873).

maatwerk was. Niet vreemd voor die tijd, toen industriële massaproductie van machines nog maar weinig voorkwam en er nog bijna geen sprake van standarisatie e.d. was. Veel van de door Th. Royakkers & Everts en Th. Royakkers & Zonen geleverde machinerieën was maatwerk. Dit gold zeker voor het (aan)drijfwerk (assen, (kruk)stangen e.d.) die toen nodig waren om de aandrijfkraft van de ene centrale krachtbron, de stoommachine, over te dragen naar de afzonderlijke machines. Vaak hing de levering van drijfwerk samen met de bouwopdracht voor een nieuw fabrieksgebouw of met de levering van een nieuwe stoommachine. Op zijn activiteiten als architect & aannemer komen we nog in een apart hoofdstuk terug. Voor wat de produktie van losse machinerieën betreft is de opkomende Helmondse industrie waarschijnlijk de belangrijkste afnemer van Royakkers geweest. Zo leverde Royakkers van 1874 tot 1880 voor minimaal f.14.000 alleen al aan de Helmondse firma Prinzen & van Glabbeek. (52) Maar ook de bestellingen van industrieën in de omgeving schijnen van belang te zijn geweest. (53) In 1873 al wordt de levering van een tijdens het lopen verstelbare stoommachine van Prinzen & van Glabbeek vermeld evenals de goede kwaliteit én lage prijs van een Kalanders- en sprenkelmachine voor de weverij van Ramaer. (54) We hebben geen aanwijzingen kunnen vinden dat Royakkers zelf stoommachines zou hebben geconstrueerd. Zijn bedrijf beperkte zich tot het leveren en installeren daarvan. Wat dat betreft was de gunstige ligging aan de vaarweg naar Luik, een zeer belangrijk centrum van zware metaalnijverheid, van belang. Naast de machine-fabricage werd er vermoedelijk ook constructiewerk bij Royakkers gedaan. In 1890 b.v. werd aan Royakkers de bovenbouw van de brug over het oude Maasje te Capelle gegund. (55) Ook dit constructiewerk is waarschijnlijk mede een uitvloeisel geweest van aannemersactiviteiten. Al eerder had Royakkers n.l. bruggehoofden gebouwd. De draaibrug die in 1886 door Royakkers over de Zuid-Willemsvaart (bij de Tramstraat) werd gelegd was nog geen eigen product. Wel de bruggehoofden. (56) In hetzelfde jaar leverde Royakkers ook het metselwerk voor de bruggehoofden van de brug over de Boteringestraat te Groningen. (57)

N.V. MACHINEFABRIEK ' HELMOND '

In 1890 werd o.l.v. Johan Royakkers, samen met een zekere Jan Rueb (58) een zelfstandige machinefabriek opgericht, waarin Thomas Royakkers ook participeerde. In feite was de machinefabriek ' Helmond ' een voortzetting in de vorm van een naamloze vennootschap van de machinebouw-afdeling van Th.Royakkers & Zonen, Thomas Royakkers, die het fabrieksgebouw, loodsen e.d. inbracht, werd daarmee ook de belangrijkste aandeelhouder.

Het totale kapitaal van de maatschappij bedroeg f.120.000, verdeeld over 20 aandelen (à f.1000), een fors bedrag voor die tijd. Thomas Royakkers ontving voor zijn inbreng (geschatte waarde f.25.000) 25 aandelen, de overige 95 aandelen waren over zo'n 40 personen verdeeld. Een aantal aandelen was in het bezit van enkele Helmondse kapitaalkrachten, het merendeel was echter buiten Helmond geplaatst.(59) De beide directeuren ontvingen ieder een royale bezoldiging van f.3500.- per jaar, de aandeelhouders hadden recht op hun aandeel in de winstuitkering.

Het ging vooralsnog voorspoedig met de vennootschap : over 1891 werd een winstuitkering van f.63.- per aandeel gedaan.(60) Maar begin 1893 treden er moeilijkheden aan de dag. Johan Royakkers laat per advertentie weten dat hij op eigen verzoek als technisch directeur is ontslagen,(61) nadat er al eerder een buitengewone algemene aandeelhoudersvergadering heeft plaatsgevonden.(62) Op 18 maart 1893 wordt de firma,'op verzoek een harer schuldeisers' in staat van faillissement verklaart en op 26 mei heeft de openbare verkoop van de failliete boedel plaats. (63).

NIEUWE N.V. ROYAKKERS TREKT ZICH TERUG.

Bij de openbare verkoop werd de massa der machinefabriek voor f.14.200 gekocht door Thomas Royakkers (64), die de zaak hetzelfde jaar nog overdraagt aan een nieuwe N.V., die van Vinckers & Stork. Deze firma, die tot 1904 bleef

bestaan, was bescheidener van opzet dan haar voorgangster, (64a) ook al omdat de constructie-afdeling grotendeels verdwenen was naar Begemann. (65) In hoeverre de familie Royakkers nog (financieël) bij deze N.V. betrokken is geweest, was niet te achterhalen. Johan Royakkers bleef na het faillissement van de machinefabriek 'Helmond' nog enkele jaren in Helmond wonen, waar hij een 'technisch buro' dreef. Hij hield zich o.a. bezig met het ontwerpen en installeren van roomboterwerktuigen in de toen opkomende coöperatieve zuivelfabriekjes. (66) Eind 1895 doet hij deze handel over aan de firma Henri Emaus Swinkels (67) om directeur/deelgenoot te worden van het Amsterdams filiaal van de gasmotorenfabriek Deutz. (68)

ARBEIDSOMSTANDIGHEDEN.

Over de werkomstandigheden in de machinefabrieken van Royakkers zijn weinig gegevens bekend.

Volgens een onderzoek uit 1889 was de inrichting van de werkruimtes redelijk voldoende. De lokalen waren ruim en hoog en voorzien van genoeg schuiframen en deuren, geen overbodige luxe bij de hoge temperaturen die het werk vaak met zich meebracht.

In de houten loodsen die voor de ketelmakerij werden gebruikt konden de ramen helemaal weggenomen worden. De bescherming van de werktuigen was voor enige verbetering vatbaar. Bij ongelukken, die in de toenmalige zware metaalnijverheid nogal vaak in ernstige mate voorkwamen, (69) kregen de werklieden toendertijd een deel van hun loon plus de kosten van de geneeskundige hulp uitbetaald. Bij ziekte echter vaak niet. (70)

TH. ROYAKKERS & CO.

Vermoedelijk is de firma Th. Royakkers & Zonen, als gevolg van de oprichting van de N.V. Machinefabriek 'Helmond', ontbonden, doordat de oudste zoon, Johan, uittrad. Thomas Royakkers ging nu een vennootschap aan on-

der de firma Th.Royakkers & Co. De compagnons waren in dit geval zijn jongste zoon en diens vier zussen. (71) In oktober 1891 krijgt de firma toestemming om op het Hoogeind een nieuwe stoomtimmerfabriek, stoomhoutzagerij en stoomdraadnagelfabriek op te richten. (72) Na de dood van Thomas Royakkers (1898) wordt het hele aannemersbedrijf, inclusief het houtbewerkingsbedrijf, afgestoten: alle gereedschappen de gehele voorraad aan bouwmaterialen wordt publiekelijk verkocht, evenals de loodsen en het opslagterrein langs de Zuid-Willemsvaart. (73) De draadnagel, moeren en boutenfabricage wordt nog wel voortgezet. Maar schijnbaar was met de dood van Royakkers Sr. en het vertrek van de, technisch begaafde, Johan, de 'motor' uit de familie onderneming. De enige in Helmond overgebleven zoon, Christiaan, maakte van zijn directeurspositie zo'n misbruik dat zijn zussen hem bij notariële akte alle 'te eeniger tijd verstrekte volmachten van welke aard' ontnamen. (74) De draadnagelfabriek heeft nog tot de 1e wereldoorlog onder de firmaam Th.Royakkers & Co., geproduceerd, hoewel zij ± 1907/1908 al door de Gebrs. van Thiel was overgenomen.

(Deel III van de Royakkers-trilogie in 't volgende buukske)

NOTEN (I)

(43) GAH, I.S. 1875, brief 25 september.

(44) GAH, Not.Arch., Not. A.Dijkhoff, 23 aug.1875

(45) Van het aantal machines moet men zich waarschijnlijk geen over-dreven voorstelling maken: in 1881 waren er een drietal (draai/werk) banken en 2 boormachines in de fabriek aanwezig.
(GAH, Pat.Reg. 1881/1882, wijk D 368a)

- (46) In de registers van de patentbelasting wordt Thomas Royakkers, als hoofdvennoot van de firma's Th. Royakkers & Everts en Th. Royakkers & Zonen, mede aangeslagen als karreman, vragrijder en rijtuigverhuurder. Over de omvang van zijn transportbedrijfje zijn weinig nadere gegevens. In 1881 beschikte de firma over (zegge & schrijf) één paard (GAH, Pat. Bel., 1881/1882, Wijk D 374a) Vermoedelijk diende het vervoersmateriaal vnl. voor eigen gebruik binnen de onderneming. Verder bezat Thomas Royakkers een eigen boot (van 30 meter lang, 4 tot 4.5 meter breed), 1 giek en 2 roeiboten (de laatste waarschijnlijk om personeel e.d. over te varen) (GAH, I.S. 1879)
- (47) GAH, Verslag Kamer van Koophandel (K.v.K) over 1878
- (48) i d e m " 1879
- (49) i d e m " 1880
- (50) GAH, Not. Arch. Not. A. Dijkhoff, 1880, no. 302, 26 juli
Akte Not. Rovers (Asten), 27 januari 1877.
- (51) Wanneer met de ketelfabricage is begonnen en wanneer deze loodsen zijn geplaatst is onduidelijk. Het aantal werklieden, zoals vermeld in de gemeentelijke jaarverslagen, vertoont een enorme stijging van 1883 op 1884, een aanwijzing voor de uitbreiding met een ketelmakerij ? (zie ook: GAH, Kad. legger, S.A.T., Sectie C bijv. 1884 no. 1696) De oudste concrete aanwijzing die wij hebben kunnen vinden is een advertentie uit 1887 voor flinke jongens in de ketelmakerij. (GAH, Coll. Kranten, N.v/d W, 1 oct. 1887) De drie loodsen worden later overgenomen door de machinefabriek Helmond en weer later door de cacao-fabriek, die ze in 1895 te koop aanbiedt (GAH, Coll. Kranten, N.v/d W. 1 jan. 1895).
- (52) GAH, Part. Coll. Arch. Prinzen & van Glabbeek (= P. & v. Gl.) inventarisboek 1872-1880. Een overzicht laat zien hoe diverse de leveranties zijn: 1874: indigomolen (f. 272), 1874: 1 sprenkelmachine (f. 323) 1874: machine met perspomp (f. 1900), 1876 drijfwerk voor margarine-fabriek (f. 613); 1877: idem (f. 2030), 1879: installatie stoomketel 120 P.K. (f. 5300), 1880: 2 smeltkuipen (f. 750). Daarnaast staat bij veel posten de leveranciers niet vermeld, maar het vermoeden is gewettigd dat Royakkers het betr. werk heeft uitgevoerd.
- (53) GAH, K.v.K. 1873.
- (54) Zie noot 53.
- (55) GAH, K.v.K, 1890
- (56) Deze brug, (i.t.t. de ophaalbrug bij de Veestraat een draaibrug), was nodig geworden door het drukke verkeer van arbeiders en goederen bij de fabrieken op de hoogte van de Tramstraat e.o. De fabriekanten daar ter plaatse droegen dan ook het grootste deel van de kosten. De brug zelf kwam uit de gemeente Lexmond en had gediend als overgang over het Zederikkanaal (tussen Lek en Merwede). Royakkers nam voor f. 6600 het vervoer en stellen van deze brug plus het maken van 2 stenen landhoofden en een middenpijler aan. (GAH, Bijl. Rek. 1886, hfdst. III; I.S. 1886, no. 421, 1 juli).
- (57) Royakkers was hier met f. 6500 de laagste inschrijver. Hij leverde een produkt dat vlg. krantenberichten goed voldeed. (GAH, Coll. Kranten, ZWV, 16 oct. 1886; N v/d W, 18 mei 1887)

- (58) Geboren 22 dec.1852 te Rotterdam. Wordt op 11 aug.1890 vanuit Breda naar Helmond overgeschreven, en wordt 20 juli 1893 weer uitgeschreven naar Rotterdam.
- (59) De 10 aandeelhouders in Helmond (incl.Thomas en Johan 4 aandelen Royakkers) tekenden voor 47 aandelen. De overige waren verspreid over beleggers alom in den Lande, waarvan een groot deel in Den Haag/Scheveningen (35 stuks aandelen) woonden. Twee aandelen waren zowaar zelfs in het buitenland geplaatst.
- (59) Zie voor de oprichtingsakte; GAH, Not.Arch,Not.A.Dijkhoff , 1890, no.272, 22 sept. De Koninklijke bevestiging van de akte van oprichting staat in de Staatscourant no. 281 van 1890.

NOTEN (II)

- (60) GAH, K.v.K.1891, pg.5. Ook in 1892 schijnt het met de firma redelijk te gegaan te zijn, getuige een advertentie in het Nieuws van de Week van 16 mei 1892 waarbij twee flinke vuurwerkers worden gevraagd.
- (61) GAH, Coll.Kranten, N v/d W., 28 januari 1893.
- (62) Deze buitengewone vergadering vond op 16 januari 1893 in de bovenzaal van de Sociëteit 'Harmonie' plaats. Behalve de vaststelling van de balans over 1891/1892, was ook de stand van zaken over het eerste halfjaar 1892/1893 een punt van bespreking. Opvallend is de verkoop, in dezelfde maand aangekondigd, door Thomas Royakkers van twee pas nieuw gestichte en geriefelijk ingerichte huizen met tuinen langs de Parallelweg ! (GAH, documentatie)
- (63) GAH, Coll.Kranten, N v/d W 4 mrt. en 6 mei 1893. De koop wordt als volgt omschreven: eene in volle werking zijnde machinefabriek, ketelmakerij en plaatwerkerij, tevens ingericht voor bruggenbouw, gunstig gelegen te Helmond, aan de Zuid-Willemsvaart en in de onmiddellijke nabijheid der goederenloods van de S.S.!
- (64) GAH, Coll.Kranten, ZWV, 25 mei 1893.
- (64a) Blijkens een advertentie in de Zuid-Willemsvaart van 9 februari 1895 hield de firma zich bezig met reparaties (o.a. aan machines en ketels) en ijzerconstructies, leverde zij drijfwerken en inrichtingen voor boter- en turfstrooiselfabrieken ! Het aantal werklieden kwam tijdens haar hele bestaan nooit boven de 20. De vennootschap aangegaan bij akte d.d. 30 sept.1893 werd bij akte van 17 aug. 1904 weer ontbonden.
- (65) GAH, Kad. Legger, art.2115.
- (66) Blijkbaar met redelijk sukses: in 1895 ontving Johan Royakkers twee zilveren medailles bij gelegenheid van de wereldtentoonstelling te Amsterdam. (GAH, Coll.Kranten, ZWV, 27 juli 1895.
- (67) GAH, Coll.Kranten, adv. 9 nov.1895.
- (68) GAH, Corr. B.1896, no.44; GAH,Coll.Kranten, N v/d W 15 apr.1898.
- (69) Zie de min of meer ernstige ongelukken op de machinefabriek 'Helmond', die regelmatig voorkwamen, vermeld in de correspondentie van de Burgemeester. GAH, Corr.B.1890, no.903; 1891, nos.993, 1056, 1090, 1093.

- (70) Enquête Struve - Bekaar (1889) (in fotocopie op Bibliotheek geschiedenisinstituut Universiteit van Nijmegen.
- (71) Zie GAH, Kad. Legger, art.1072 (II), waarbij de bezittingen van Thomas Royakkers bij testament overgeschreven worden op naam van de bovengenoemden. Dezelfde namen komen ook voor in de verkoop vermelde akte. (noot 74).
- (72) GAH, Coll.Kranten, N v/d W, 26 sept. 1899
- (73) i d e m ZWV, 22 sept. en 6 oct. 1899.
- (74) i d e m ZWV, 31 juli 1900.

Th. Royakkers & Zonen

Machinefabriek,

Stoomketelmakerij en Bruggenbouw.

HELMOND.

- Advertentie van Th.Royakkers & Zonen in de Noord -
Brabantsche Volks Almanak voor 1890.(GAH,Bibliotheek).

ANTOON COOLEN

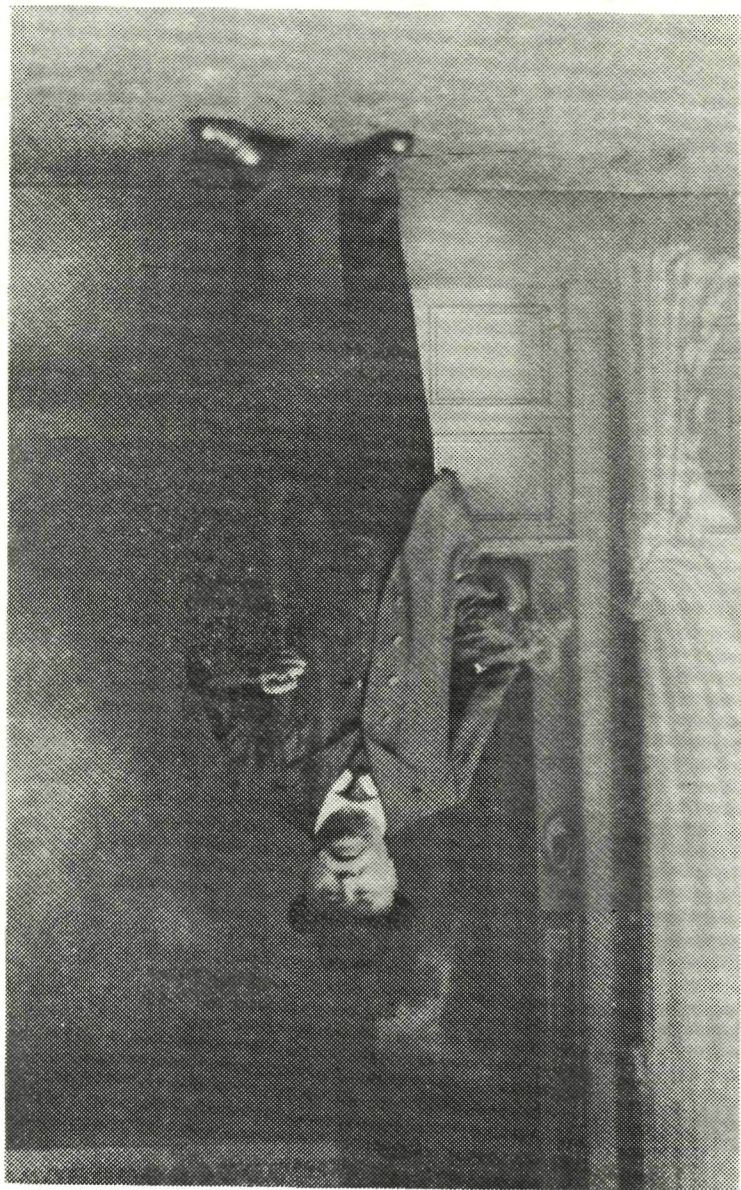
Jan Zeeuwen

Langzaam ontgrendelde kastelein Piet, slijterij - schenkerij Burgerlust aan het Binderseind. Het was 12 uur op een zondagmiddag van winter 1961 en rond die tijd werden de vaste klanten verwacht: Jhr. Emile, broeder Olijf, vrijgezel Jean-Claude, Lowie en de dove Gregoor.

Allen bezoekers van het eeuwenoude Burgerlust, want de zaak was er al sinds het midden van de vorige eeuw. Toen mét muziektuin en kiosk, beugelbaan en handboogschutterij. Dát was onder Dirk Berkers, die aan het begin van deze eeuw opgevolgd werd door zijn zoon Piet. Piet, die met diverse fabrikanten-zonen het twintigtal vormde, dat in 1867 de eerste klas van de Rijks-H.B.S. aan de Molenstraat bevolkte. Een elitegroep, die merendeels leidinggevende Helmondse figuren voortbracht. Bijna, zonder uitzondering "op de dag des Heren" te vinden in de schenkerij-slijterij van Berkers. Een schenkerij zonder zitplaatsen, zodat alles staande werd afgewerkt. Omdat de ruimte amper vier vierkante meter besloeg bood ze slechts plaats aan vier gespreksgroepen, die zó aandachtig hun thema volgden dat de geluiden van anderen totaál niet hinderden of tot hen doordrongen. Het totaaloverzicht behield Piet, die met de rug tegen de aanrecht stond. Een aanrecht, waarop flessen en borrels wachtten op het gebaar van de bezoeker.

Dat was ook het geval op zondagmiddag 12 november 1961, toen Piet het vijftal ontving, waarvan Jhr. Emile de nestor was. Een gezelschap, dat behoedzaam het eerste klaartje proefde en alras het gesprek bracht op het bericht in de zaterdageditie van het Helmonds Dagblad, dat vermeldde dat Antoon Coolen op die dag begraven zou worden. In Waalre aan de voet van de Willibrorduskerk. Jean- Claude was in die dienst en volgde de baar.

kastelein Piet Berkers.

Met een handvol anderen, waaronder Coolen's grote vriend Anton v. Duinkerken, pseudoniem voor Willem Asselbergs uit het Bergen op Zoomse gieters- en bierbrouwersgeslacht. Het was een druilerige sombere dag, toen de regen viel en de belangstelling gering was. Profeten worden in eigen land niet geëerd. Toch was hij een van de grootste Brabantse auteurs met een prachtig prosa. Een van zijn werken, Kinderen van ons Volk, werd tot toneelstuk verwerkt. Onder regie van Cor Hermus en Ko v. Dijk werd het in 1933 opgevoerd in de Amsterdamse Stadsschouwburg. Twee van zijn boeken waren verfilmd: Dorp aan de rivier en Herberg in 't Misverstand. Het eerste door Nederlandse producenten onder regie van Fons Rademakers, het tweede onder Tsjechische regie. Deze laatste film was iets overtrokken door een surplus aan zelfmoorden, maar overigens zeer acceptabel. Vooral het begin was fascinerend en een vondst: een postbode, die door de korenvelden op het platteland post bezorgt. Soms met een vreemd hoofddeksel op, om zijn vrouw te ergeren. Want dat zijn huwelijk minder geslaagd was wist de hele stamtafel: de notaris, de gemeente-secretaris, de aannemer van de nonnenkloosters, de expeditie en mijnheer Gerard uit het naburige Helmond, die soms aanzat en tot het einde meekaartte. Soms ook niet, dan stond hij plotse-ling op, gooide de rikkaarten op tafel en werd door zijn chauffeur naar het Belgische Luik gereden om zijn lusten bot te vieren. Die onrust om weg te komen, merkte de stamtafel heel snel door de grote nervositeit en zijn afwezigheid voor het gesprek, dat gevoerd werd. En die gesprekken duurden soms tot in het holst van de nacht. Dan kon het gebeuren dat de notaris citaten van Griekse wijsgeren door elkaar haalde of dat de gemeente-secretaris brulde van het lachen om het vreemde hoofddeksel dat de postbode nu weer droeg. Dat lag misschien wel aan het verwijt van de vrouw van de postbode, dat ze hem hoorde eten en slikken aan het ontbijt. En dat slikken irriteerde haar bovenmatig. Dit kostelijks werd op gevatte wijze door Coolen verhaald.

De andere film, Dorp aan de rivier, behandelde het leven van arts van Taeke, die in het Oost-Brabantse Lith zijn praktijk had. Met van Taeke was de arts Wiegersma bedoeld,

één van het geslacht doktoren, die het Brabantse land prefereerden boven hun geboortegrond Friesland, omdat daar geen kinderen werden geboren en Oost-Brabant bijzonder vruchtbaar was. Ook in dit boek en film veel grappigs met de stroper, van Taeke's enige vriend Cis den Dove, die bij een achtervolging door de veldwachter achter een café vlucht, een W.C. in en zich vervolgens door de bril omlaag laat zakken. Als dan de veldwachter toevallig dat toilet gebruikt, zijn de gevolgen niet te overzien. De zaak dient voor het kantongerecht en de rechter lacht zich een breuk bij het horen van de details.

Beide werken kwamen tot stand in de Deurnese periode van Antoon Coolen, toen hij "De Romeijn" bewoonde, het voormalige huis van Hendrik Ouwerling. Dat was sinds 1933. Voordien was hij achtereenvolgens redakteur van het Eindhovens Dagblad, journalist in Maastricht, in Utrecht bij de Utrechtse Post en in Hilversum bij de Gooise Post. Ondanks die drukke werkzaamheden kwamen juist daar zijn bijzondere werken tot stand: Peelwerkers, de Goede Moordenaar, de Schone Voleinding en het Donkere Licht. Beschreven de eerste vier het onbarmhartig spannende werk van boeren en peelwerkers, het laatste was een felle aanklacht tegen de zedeloze invloed van de stadse fabrieksbevolking op de puriteinse meisjes, die door de Eindhovense fabrikanten werden aangetrokken, hoofdzakelijk uit de Peeldorpen. Op magistrale wijze verwoordt hij het leed van een kind na een illegale abortus en de hoopeloosheid daarna.

Ondanks deze diepgang laat hij in bijna al zijn romans het optimisme zegenvieren. Het uitzichtloze van het bestaan wordt draaglijk door de goedheid en de humor van de mensen; het grote kindertal door de innigheid van burenhulp.

Zijn boek Dorp aan de Rivier was niet het enige dat hij aan de Wiegersma's wijdde, ook in de Drie Gebroeders beschreef hij de praktijk van de plattelands geneesheer, die tevens verloskundige was. In Friesland van de grootvader van Hendrik Wiegersma, maar ook van zijn zonen, waarvan één het Oost-Brabantse Lith prefereerde, de andere Deurne. Die man in dat Peeldorp had soms bijzondere ontmoetingen. Niet alleen met patiën-

ten, maar soms ook met een Helmondse industrieel. Op de Raktse heide waar die twee elkaar bijzonder hartelijk begroetten bij hun eerste ontmoeting: " U is die man toch, die ze hier monseigneur noemen ? Dat mannetje met die slimheid en dat geld, dat is U toch ? Die steunpilaar van dit gewest ? " " U hebt toch geen ogenblik verondersteld, dat ik niet weet dat U die kwakzalver bent uit dat idioten geslacht. " Die dialoog eindigde in een robbertje met een prettig slot. Immers 't gevolg was toen, dat onze stadgenoot spiernaakt het strijdtoneel verliet en de dokter hier en daar in het peeldomein kledingstukken liet vallen , zodat een paar dagen later diverse dorpsgenoten met een vest, jas, schoenen of een lange onderbroek van een van Helmondse burgers liepen.

Die biografieën over de Wiegersma's kwamen in Deurne tot stand; tevens Herberg in 't Misverstand en Zegen der Goedheid.

In amper 5 jaren: van 1933-1938.

Dan vertrekt Coolen naar Waalre, naar zijn landhuis " De Kempen ", waar zijn laatste romans tot stand komen: De vrouw met de zes slapers, De grote Voltige en Stad aan de Maas.

Voor al de Vrouw met de zes slapers was qua proza een juweeltje. Hierin kwam geen enkel dialoog of monoloog voor, een boek zonder gesprekken dus, wat op uitzonderlijke taalbeheersing wijst.

Om geconcentreerd te kunnen werken, schreef hij zijn laatste werken in een houten huisje, dat in zijn tuin stond opgesteld.

De grote Voltige behandelde de opkomst van twee broers, dorpsmeden, die uitzonderlijk begaafd, later een fabriek stichtten met duizenden werknemers. Ook de voorliefde van een van de broers voor het circusleven kreeg uitvoerig gestalte.

Van al deze zes werken namen veel stadgenoten kennis. De grote verdienste van Antoon Coolen voor onze stad was, dat hij de massa kennis liet maken met literatuur van hoog niveau. En dat in een gemeenschap, die nijver werkte, maar nauwelijks las.

Wat Hendrik Conscience in de vorige eeuw voor de Vlamingen betekende, was Antoon Coolen voor de Helmondse

en Eindhovense man-in-de-straat. Niet alleen bracht hij de schitterende eigenschappen van onze mensen naar voren, ook hekelde hij, vaak op kostelijke wijze, de gebreken.

Erkenning kon dan ook niet uitblijven en die beperkte zich niet tot onze provincie, die eerde hem met de Gouden Erepenning en de prijs voor Schone Kunsten, maar ook landelijk werd hij onderscheiden met de C.W. v.d. Hoogtprijs en de Brand van Gendprijs.

Ook het buitenland kende de man uit onze kontreien en met groot ceremonieel ontving hij aan de universiteit van Munster de Joost van den Vondelprijs, want zijn werken waren ook in Duitsland bekend. Naast Duits waren er vertalingen in het Tsjechisch, Noors en Zweeds. Dat eerbetoon was er bovendien toen direct na de oorlog de Tsjechoslowaakse regering Antoon Coolen, op grond van zijn literaire kwaliteiten, en zijn verzet in oorlogstijd tegen de Duitsers, uitnodigde haar gast te zijn op Slot Dobris, waar de upperten van Tsjechische kunstenaars tegen een kleine vergoeding, wekenlang kon verblijven. Die indrukken resulteerden in zijn bundel Tsjechische Suite, waarin het schitterende hoofdstuk Lidice. Het dorp, dat als represaille voor de aanslag op een hoge Duitse politie-officier Heydrich met de grond gelijk werd gemaakt. De bewoners van het mijndorp, op enkele kinderen en vrouwen na, werden vermoord.

Op indringende wijze verhaalt Antoon Coolen van de angst en het geweld. Emoties die hij aan de lijve had ondervonden. Immers door zijn verzet tegen de Duitse bezetter, werd zijn landhuis " De Kempen " gedeeltelijk leeggeroofd.

Aan het veelbewogen maar ook zeer succesvolle leven van Antoon Coolen kwam op 64-jarige leeftijd een einde. Veelbewogen, want in 1947 verliest het echtpaar Coolen hun jongste zoon door een ongeluk. Een treurige gebeurtenis, die nimmer wordt vergeten.

Als hommage brengt toneelvereniging Genesius in 1979, bij haar 80-jarig bestaan het toneelstuk 'Kinderen van ons Volk' van zijn hand.

Bovendien organiseerde Gaston Remery, de bekende Coolenkenner, gelijktijdig een grote overzichtstentoonstelling

in het Speelhuis te Helmond, met een uitgebreide documentatie. Dat was in 1979. Jaren daarvoor, in 1968, wordt op een zonnige zomeravond in Waalre een monument onthuld tot zijn nagedachtenis. Een schrijvende figuur op een natuurstenenzuil. Vlakbij de Willibrorduskerk, waar de auteur en zijn vrouw begraven liggen. In tegenstelling met zijn uitvaart is ditmaal de belangstelling erg groot.

Ook werd de auteur in twee randgemeenten in die zin geëerd, dat in Eindhoven en Deurne Antoon Coolenlanen te vinden zijn. Niet in Helmond. Nu dient gezegd: de schrijver was allerminst pro-Helmonds. Ofschoon hij in zijn jeugd, van 1913-1917, bij drukkerij Aug. Pellemans in onze stad werkzaam was. Hier zette hij zelf zijn eerste werkje "Opinies" in 1914, toen hij 17 jaar oud was. Zijn latere werken, in de dertiger jaren, toen hij in Deurne woonde werden niet in onze stad gedrukt. Toch was de afstand Deurne-Helmond amper 12 k.m. en herbergde onze gemeenschap Uitgeverij Helmond een van de befaamdste en billijkste drukkerijen van het zuiden. Voorts was opmerkenswaard, dat Coolen altijd, als hij Helmond bedoelde, hierover in erg negatieve zin sprak: "In de stad waar de stenen nog slecht zijn", laat hij zich ontvallen in één van zijn romans.

Ondanks deze pijnlijke zaak dient gezegd dat Antoon Coolen een briljant auteur was, die met grote mededogen over onze mensen in de zuid-oosthoek sprak. Maar ook hun blijdschap en vreugde over het ruime kindertal op een fijn zinnige manier belichtte.

Een groot kunstenaar was op 64-jarige leeftijd heengegaan, iemand die niet alleen boeken uitgaf, maar ook veel publiceerde o.a. in Brabantia Nostra, het culturele tijdschrift van ons gewest. Bovendien was hij medewerker aan de Groot-Kempische Kultuurdagen in Hilvarerbeek. Als verteller was hij te vergelijken met Vlaamse auteurs als Stijn Streuvels en Felix Timmermans. Daarom werd hij ook dáár gelezen. In dat puur katholieke Vlaanderen, waar schijnbaar ook andere christenen woonden. Immers in het begin van deze eeuw leefden onder Brugge in West-Vlaanderen al tientallen jaren een pastoor en dominee in pais en vree. Ondanks de verschillende interpretaties van Jezus' leer troffen ze elkaar

regelmatig en de verhouding bleef uitstekend. Soms waren de debatten vinnig en op zekere dag vroeg dominee, waarom in katholieke kring zoveel mensen zich tot heiligen wendden. Die omweg begreep hij niet, immers, Jehova zegt: Al wat gij mij vraagt, wordt door U verkregen. En dán is elke heilige een vijfde rad aan de wagen." De pastoor keek sip maar de revance kwam sneller dan hij gedacht had. Want toen pastoor verjaarde en dominee kwam dineren, wandelden ze na het eten wat rond en namen plaats in het prieel, waar op tafel twee Goudse pijpen, tabak en een brandglas lagen. Na koffie en kuukskes mi kaneelke stopte ieder zijn pijp en de pastoor was de eerste, die het glas nam en die dank zij de zon, de brand in de tabak zette. Maar toen de dominee het brandglas vroeg, deelde de pastoor een plaagstootje uit en zei: "Dé is vur jou overbodig. Vlamde gij mar in de zon ginds an, gij hét gin hulp nodig".

